

І. О. Парубчак, доктор наук з державного управління, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького

А. М. Балашов, професор, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної академії управління персоналом

Д. А. Соловей, аспірант кафедри публічного управління та адміністрування Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького

ОСОБЛИВОСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ФАКТОРИ

У статті проаналізовано громадянську участь молоді в трансформаційних суспільствах. Досліджено проблеми, пов'язані із соціально-політичними цінностями, тому що вони мають великий вплив на політичний процес, виступають інтегративною основою для великих і малих соціальних груп, націй. Більшість учених, розглядаючи фактори процесу входження молоді до людського суспільства, ототожнюють їх із агентами, або розглядають поряд із ними, описують різні моделі даного процесу та їх вплив. Обґрунтовано соціально-гуманітарні та політичні аспекти у державній політиці соціалізації молоді на сучасному етапі в Україні.

З'ясовано, що соціальна незадоволеність від негативних результатів реформ викликає у молоді найчастіше пасивні форми протесту і небажання брати участь у політичному житті країни. Обґрунтовано, що основні етапи і закони формування особистості необхідно пов'язувати з соціальною політикою стосовно молоді в рамках соціалізації. Інтегральним показником соціальної адаптації є соціальне самопочуття, яке виступає комплексним показником ставлення людини до навколишнього світу, що включає залежність цих відносин від психофізичних характеристик, а також від її життєвого досвіду, цілей та орієнтації.

Доведено, що важливим напрямом розвитку кожної держави є її соціально-демографічна політика і практична діяльність стосовно молодого покоління. Охарактеризовано, що значний вплив на процеси соціалізації молоді мають соціокультурні, соціально-психологічні та економічні фактори. Державне регулювання суспільних відносин за допомогою громадянських норм означає встановлення визначених оптимальних з погляду суспільства меж поведінки її учасників. Чим вищою є значимість у суспільній свідомості демократичних цінностей і свобод, тим вищим має бути рівень громадянської активності, тим ефективнішим повинен бути характер взаємодії громадян з органами державної влади.

Ключові слова: молодь, державна політика, соціалізація, органи державної влади, соціально-гуманітарні аспекти, соціум, політика.

I. O. Parubchak, A. M. Balashov, D. A. Solovei. Peculiarities of state policy problems of socialization of youth in Ukraine at the current stage: political and socio-humanitarian factors

The study of the process of socialization of youth demands close attention, as the prospect of a successful reformation of all spheres of social life connects society with the involvement of youth in politics. Now young people are especially open to all the new conditions of society: both freedom of choice, and increased competition and unpredictability of what is happening. She responds to changing conditions, or apolitical, or active corporate socialization. Therefore, an important task is a wider involvement of young people in democratic processes, ensuring the possibility of real choice of profession, type of activity, equal "starting" conditions when entering into life.

The problem of looking at youth as an integral group with the analysis of numerous groups of young people, the combination of group integrity, its systemic quality and the diversity of properties of specific groups of young people covered by this community is one of the most difficult. Youth are considered as a socio-demographic group with age-specific, socio-psychological properties and social values that are determined by the level of socio-economic, cultural development.

Social differentiation of such a group as young people does not override its integrity, which is constituted by the process of movement, life, and evolution of society. Of course, the mechanism of formation of the integrity of the social group is complicated,

especially when it comes to a large social group; unlike small, in a large social group there cannot be direct communication between all its members. The indirect nature of communication complicates group self-identification, complicates the researcher's recognition of the real state of group consciousness.

According to the monitoring of the situation of youth, the characteristic feature of the lack of participation of modern youth in socio-political relations is apathy, indifference to participation in political activity, occupation of the position of "outside observer". Dissatisfaction with social status and the material situation significantly affects the nature of the process of socialization of the young person, forming her appropriate political views and adequate to them the style of behavior. It must be borne in mind that, on the one hand, for the sake of stability, society needs to strengthen integration ties, including among generations. On the other hand, numerous stereotypes of the past are being destroyed, there is a denial of the norms of political culture.

There are residual phenomena of the previous society, which under the influence of reforms is transformed into a new socio-economic, spiritual and political society. Sometimes due to subjective reasons, the contradictions arising from real social relations that are not blocked and not allowed in time are underestimated. As a result, they become a factor inhibiting social development processes. The motive contradiction, the source of self-realization of young people is the contradiction between the objective need for the development of their abilities, inclinations, role play, statuses in society and the subjective difficulties of such an establishment due to insufficient experience.

Socialization then acquires meaning and manifests its essence when the activity of the subject in the living space is realized – that is, the interaction of youth as a social community with the world and the means of realizing its subjectivity. The political subjectivity of social community can only be realized when it realizes its interests as a community, with a clear formulation of these interests and the introduction of requirements and slogans that reflect the purpose of participation in the political process. It should be noted that in recent years there have been new technologies for the implementation of state youth policy, including the use of market mechanisms. The network of youth social service institutions, youth employment centers, teenage youth clubs, health and educational institutions are being increased.

The formation and implementation of the state of youth policy highlights the main areas and mechanisms, including: state support of youth in education, education and development; promotion of the independence of young people; state support of young families; state support of young people who are in a difficult life situation and need social services, social rehabilitation and adaptation; support of socially significant initiatives, social and political activities of youth and children's public associations.

Youth is a transformer of social culture and the organization of society that acts as an objective-subjective transformer. Socio-cultural reproduction of youth, being the most active part of social reproduction of society as a whole, determines its social progress or regress in the perspective of changing generations. At the same time, the youth realized in these processes as a social community, has two expressions: the object of social-structural transformation and the active subject of socialization. Owing to this, the relation between them is formed as a result of the influence of objective living conditions, including the conducted social policy and subjective factors.

Key words: youth, state policy, socialization, public authorities, social and humanitarian aspects, society, politics.

Постановка проблеми. Молоде покоління, вступаючи в самостійне життя, застає цінності, якими на цей час живе суспільство, і поступово засвоює їх, потім, приймаючи їх за основу, формулює і реалізує свою життєву програму. Розглядаючи проблему соціалізації молоді, потрібно проаналізувати громадянську участь молоді в трансформаційних суспільствах. Цей процес ще не набув чіткості й послідовності, молоді люди в умовах трансформації суспільства важко орієнтуються в калейдоскопі соціальних та політичних подій.

Дослідження проблеми, пов'язаної із соціально-політичними цінностями, досить актуальне, тому що вони мають великий вплив на політичний процес, виступають інтегративною основою для великих і малих соціальних груп, націй. Сучасні періоди різких революційних перетворень супроводжуються істотними змінами в масовій свідомості молоді, заміною одних цінностей іншими. Сьогодні вже не викликає сумнівів, що радикальні зміни в політиці та системі державного управління потребують ціннісного обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціалізація молоді є складним і багаторівневим процесом, вона, відповідно, відбувається під впливом низки внутрішньополітичних і зовнішньополітичних чинників. У науковій літературі бракує досліджень щодо виявлення та вивчення чинників процесу соціалізації. Більшість учених, розглядаючи фактори процесу входження молоді людини у суспільне життя, ототожнюють їх із агентами, або розглядають поряд із ними, описують різні моделі даного процесу та їх вплив [4].

Фактичне зміщення кордонів і характеру геополітичного простору істотно змінила усвідомлення індивідом свого місця і становища в соціумі. Аналіз соціалізації молоді ґрунтується на визначенні суспільних факторів становлення типових форм поведінки і свідомості молодих громадян. За невеликий проміжок часу людина декілька разів змінює свій соціально-демографічний статус, саме в молодому віці досить швидко відбувається переоцінка політичних і соціальних орієнтирів. Актуальність питання щодо позиції молоді до сучасного українського суспільства зумовлена якісними змінами, які відбулися в нашій державі та її політичній системі.

Метою статті є обґрунтування соціально-гуманітарних та політичних аспектів у державній політиці соціалізації молоді на сучасному етапі в Україні.

Виклад основного матеріалу. Проблема погляду на молодь як на цілісну групу з аналізом численних груп молоді, поєднання цілісності групи, її системної якості та різноманіття властивостей конкретних груп молоді, охоплених цією спільністю, є однією з найскладніших. Одним з головних диференціюють фактори і критерії в структурі молоді, які зумовлюють їх політичні, економічні орієнтації. Соціальна диференційованість такої групи, як молодь, не скасовує її цілісності, яка конститується самим процесом руху, життя, еволюції суспільства.

Реалізуючи свої основні соціальні функції, молодь знаходить соціальну зрілість, проходить стадію становлення як суб'єкт суспільних відносин. Опосередкований характер спілкування ускладнює групову самоідентифікацію, розпізнавання реального стану групової свідомості. Незадоволеність соціальним статусом і відповідним матеріальним становищем істотно впливає на характер процесу соціалізації молодого особистості, формуючи у неї відповідні погляди і адекватні їм стилі політичної поведінки.

Рушійним протиріччям, джерелом самореалізації молоді є протиріччя між об'єктивною необхідністю розвитку їх здібностей, нахилів, виконання ролей, статусів у суспільстві і суб'єктивними труднощами такого становлення через недостатній досвід. Останніми роками з'явилися нові технології здійснення державної молодіжної політики, у тому числі з використанням ринкових механізмів.

Молодь є перетворювачем соціальної культури і організації суспільства, тобто виступає в ролі об'єктивно-суб'єктивного трансформатора. Подібний прояв соціальної якості молоді пов'язаний зі специфікою її соціального стану і визначається закономірностями процесу соціалізації в конкретних суспільних умовах. Це накладає відбиток на форми і ступінь участі молоді в суспільному житті і визначає особливості її як суб'єкта політичного життя суспільства.

Це ставить молодь у нерівне становище з іншими, більш економічно і соціально просунутими групами. Недостатня твердість життєвих позицій, нестійкість соціальних орієнтацій притаманні тією чи іншою мірою молодому віку. За всієї багатовимірності молоді залишається актуальним цілісний підхід до вивчення усього розмаїття загальних зв'язків і закономірностей розвитку молодого покоління. Ситуація ускладнюється тим, що соціальні інститути традиційно виконують функцію соціалізації молодого покоління.

Новизна і специфіка вирішення питання про майбутнє в даному випадку полягає в тому, що в особі молоді майбутнє існує в сьогоденні, а вже потім потенційно проєктується в майбутнє [2]. Від того, чи зможе нове покоління оволодіти навичками групової поведінки, виробленими і усталеними в даному суспільстві, залежить, чи зможе суспільство забезпечити собі самозбереження, безконфліктність життєдіяльності. У цьому молодь характеризується здатністю молоді генерації успадковувати і виробляти сформовану на момент його становлення соціальну структуру суспільних відносин.

Але, на жаль, особливо в період серйозних соціальних трансформацій цей зв'язок визнається найчастіше лише на рівні понять і уявлень, а не реальної практики і політики. Кризові явища, що торкнулися обох сторін процесу становлення молоді генерації, як у сфері виробництва життєвих засобів, так і в відтворенні власних духовних і фізичних сил, повністю розбалансували цей процес.

Молодь може внести в життя суспільства такий за масштабом і характером внесок, який, згідно із системою ідей, цінностей, знань і моральних якостей, закладе в неї суспільство. Відстоюючи в цих умовах право бути суб'єктом соціальної дії, молодь нерідко вступає в конфлікти, що супроводжуються агресією. У подібних умовах конфлікт окремої особистості доцільно розглядати не тільки як персональну проблему, але і як складову одиницю соціальної конфліктності молодіжного соціуму.

У таких умовах посилюються внутрішньо особистісні конфлікти, тобто відхилення в соціальних і моральних типах поведінки. Прорахунки і помилки в проведенні економічної реформи викликали стан політичної апатії молоді, яка не проявляє інтересу до політики. Для успішного продовження реформ слід створювати соціальну базу в особі молоді, оскільки ставка на молодь неминуча під час вирішення політичних загальнонаціональних проблем у суспільстві, що трансформується та потребує новаторства. Молодь може легко відмовитися від звичної ролі спостерігача і зайняти ініціативну позицію учасника політичних конфліктів.

На поточний момент з'ясовано, що соціальна незадоволеність від негативних результатів реформ викликає у молоді найчастіше пасивні форми протесту і небажання брати участь в політичному житті країни. Оцінюючи на основі цих соціологічних даних соціально-психологічні аспекти молодіжного оптимізму, не можна не відзначити його багато в чому ідеального характеру. Важливо не вичерпати кредит довіри, який молодь видає державі. Вирішення цього завдання перетворюється на насущну тему політичної та ідеологічної роботи держави.

Основні етапи і закони формування особистості необхідно пов'язувати з соціальною політикою стосовно молоді в рамках соціалізації. Інтегральним показником соціальної адаптації є соціальне самопочуття, яке виступає комплексним показником ставлення людини до навколишнього світу, що включає залежність цих відносин від психофізичних характеристик, а також від її життєвого досвіду, цілей і орієнтації [5]. Особливу роль відіграє процес формування патріотизму та громадянськості молоді. Сьогодні молодь змушена долати різні протиріччя і конфлікти в процесі становлення свого соціального статусу і здобуття зрілості.

Держава в цьому разі є вирішальним фактором соціалізації, причому таке його положення в останні десятиліття стало обґрунтовуватися ще й необхідністю державного регулювання соціальних відносин, потребами ефективного управління. Такий підхід принципово змінює характер соціалізації взагалі, підрастаючого покоління в особливості. Потреби і інтереси особистості стають вище інтересів держави, внаслідок чого воно виявляється нездатним грати роль найбільш впливового чинника соціалізації.

Багато структур громадянського суспільства здатні активно впливати і реально впливають на свідомість і поведінку підрастаючої молоді в питаннях політики і суспільного творення. Вона покликана забезпечити ефективність

соціалізації молоді в складних умовах переходу суспільства від однієї політичної системи до іншої, в умовах нерозвиненого громадянського суспільства і демократичної держави. У соціальному аспекті молода людина значною мірою детермінована економічними, духовними, національними відносинами і зв'язками між ними.

Важливим керунком розвитку кожної держави є її соціально-демографічна політика і практична діяльність стосовно молодого покоління. У молодості кожній людині потрібно приймати багато відповідальних рішень щодо самовизначення особистості. Властиві молоді протиріччя передусім проявляються в середовищі, у прагненнях та вчинках. При цьому соціальна зрілість і життєвий досвід не є недостатніми для отримання бажаного результату.

Функції держави полягають в упорядкуванні, організації діяльності, поведінки і свідомості людей у кожній сфері соціального буття; із усіх груп, схильних до інституціонального впливу, можна виділити молодь. З піднесенням самосвідомості та відродженням національної культури формується інститут громадянства і єдиної української ментальності, це призводить до непослідовності дій, деякої схематичності. Якщо з будь-яких причин відсутній інституціональний вплив на молодь у такій суттєвій сфері соціального буття, як державна політика, то його починають виконувати інші соціальні організації.

Кожен з найбільш великих інститутів, таких як держава і її владні структури та інші соціально-політичні структури, намагаються максимально реалізувати можливості молоді на свою користь. Молодь з властивими їй сподіваннями вірить в те, що діюча влада поступливо готова відійти в сторону і звільнити їй місце, а також нерідко претендує на свою власну думку у сфері державної політики, не володіючи навіть найменшими теоретичними знаннями. Особлива актуальність цієї проблеми визначається вирішальною роллю саме молодого покоління у формуванні соціально-політичних устоїв майбутнього суспільства.

Значний вплив на процеси соціалізації молоді мають соціокультурні, соціально-психологічні та економічні фактори. Трансформація українського суспільства багато в чому залежить від здатності молодіжних прошарків населення сприймати ідеї реформ як свої особисті, відтворювати їх у свою власну культуру. Існують вагомі протиріччя між декларованою побудовою правової держави й соціальної незахищеності молоді. Зростає рівень молодіжної злочинності, наркоманії.

В умовах демократичних перетворень погляди на ті процеси, що відбулися в українському суспільстві, істотно відрізняються. Головну відповідальність за негативні процеси в соціально-економічній сфері повинні нести органи державної влади. Система цінностей, що формує основу світогляду молоді, може виступати як фактор, що прискорює розвиток суспільства, і бар'єр на шляху такого розвитку [3]. Сучасна молодь будує своє життя залежно від того, як грамотно вона зуміє підійти до вирішення політичних, економічних і соціальних проблем за умови істотного розширення можливості для практичної реалізації прав молоді.

Інституційні відмінності між суспільними нормами й цінностями полягають в тому, що вони є критеріями орієнтації у суспільствах. Державне регулювання суспільних відносин за допомогою громадянських норм означає встановлення визначених оптимальних з погляду суспільства меж поведінки її учасників. У стабільному суспільстві молода людина, навіть якщо вона не погоджується з деякими нормами, знає, що в разі їх порушення до неї буде застосовано засудження з боку громадськості. Більшість молодих людей несвідомо набуває якостей громадянина, який так чи інакше відчуває залежність свого повсякденного життя від суспільно-політичних подій.

Чим вищою є значимість у суспільній свідомості демократичних цінностей і свобод, тим вищим повинен бути рівень громадянської активності, тим ефективнішим повинен бути характер взаємодії громадян з органами державної влади. Соціалізація молоді має особистісно-орієнтований характер, характеризується тими факторами, які в конкретний момент будуть вважатись визначальними. Соціалізація молоді є рухомим процесом в середовищі, розширяє можливості та багатоманітність форм участі студентства, впливає на саморозвиток й самореалізацію молоді.

У молодіжному середовищі генерується новий адекватний рівень культури, де особистість розглядається як активний суб'єкт громадського життя. Суспільство надає молодій людині можливість самій визначити свій шлях і вирішувати проблеми. Від того, яким чином і наскільки успішно проходитиме розвиток громадянського суспільства, залежить і ступінь соціалізації кожного молодого громадянина.

З початком демократизації українського суспільства та змін у державній політиці суттєво змінився механізм залучення молоді до процесів державотворення як на суспільному, так і на індивідуальному рівнях. Активність входження у суспільну сферу української молоді підвищується завдяки роботі численних громадських ініціатив: залучення молоді, особливо студентів, до роботи в літніх школах, отримання грантів, участі у конкурсах.

Фактори різних соціальних рівнів неоднаково впливають на молодих людей і різні соціальні групи. Важливими серед них є рівень соціально-економічного, політичного та демографічного розвитку суспільства, якість життя, наявність та дієвість соціальних гарантій та правових засобів регуляції суспільного життя. Соціально-економічними чинниками, які впливають на розвиток процесу соціалізації студентської молоді, є реальна економічна ситуація в країні, рівень життя населення. Чинники соціалізації студентської молоді визначаються рівнем особистої активності, спроможністю й готовністю самостійно засвоювати певні цінності.

Законодавчо закріпленням правом молоді на державну допомогу в процесі соціального становлення фактично може скористатися незначна частка молодих людей, яка має відповідну інформацію. У цих умовах зростає роль

громадських організацій, які є важливим чинником соціалізації молодих людей. Значна частина громадських організацій займається вирішенням різноманітних соціальних, професійних, освітніх питань молоді, намагаючись забезпечити їй певний соціальний захист. Чинники соціалізації залежать від рівня розвитку громадського життя, наявності реальних економічних, правових, соціально-політичних і духовних можливостей, від ступеня їхньої доступності.

Вплив державного управління, типу економічних відносин, освіти, масової національної культури та державної молодіжної політики винятково позначається на процесі соціалізації молоді. Стимулюючи тим самим конкретні дії молодих людей, спрямовані на засвоєння знань та умінь і підвищення культури, державні правові норми повинні стати важливим фактором соціалізації молоді. Не останню роль у соціалізації молоді відіграють також зусилля держави та її відповідних органів, спрямовані на впровадження у свідомість основних цінностей сучасної демократії.

Демократичне громадянство виявляє себе в самоорганізації і самоврядуванні на всіх рівнях самоврядування, у профспілковому і правозахисному рухах, у діяльності різноманітних громадських організацій, що становлять громадянське суспільство [1]. Молодь добре усвідомлює основоположну роль органів державної влади в розвитку громадянського суспільства. Важливим чинником соціалізації молодих людей є їхнє соціальне становище, належність до відповідних соціальних спільностей, пов'язані з цим матеріальний стан, рівень та стиль життя, норми поведінки.

Відповідальні дії органів державної влади, оновлення кадрового потенціалу за рахунок молоді і їх лідерів є важливим для сприйняття та активної підтримки громадянських цінностей держави. До суб'єктивних чинників стабільного розвитку соціалізації молоді відносять соціально-економічний стан молодої людини. Якщо молодь добре адаптується до нових умов і окрім цього ще й покращить свій матеріальний стан, це сприятиме авторитету органів державної влади на місцях і органів місцевого самоврядування.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. В Україні на сучасному етапі розпочався й постійно відбувається складний і тривалий процес формування демократичної політичної свідомості, в якому неабияку роль відіграє молодь. Зміни у світогляді молоді слугують значимим індикатором реальності суспільної трансформації загалом. Такі зміни можуть дозволити краще зрозуміти причини успіхів та невдач у тих інституціональних трансформаціях, які відбуваються у державному управлінні сьогодні.

У соціально-гуманітарній сфері держави суспільна свідомість молоді, комплекс її характеристик, менталітет в усіх його протиріччях в процесі соціалізації визначається певною активністю, здібністю до саморозвитку. В сучасних умовах духовна сфера становлення і розвитку молодого покоління схильна до занепаду, до цього слід додати й загальні обставини, що стосуються молоді незалежно від місця проживання. Бажано мати суспільство, де переважають люди, які мають активну життєву позицію.

Список використаних джерел:

1. Карпак О. Адаптація особистості в системі політичних відносин (теоретико-методологічний аналіз) : монографія. Дніпродзерж. держ. техн. ун-т. Донецьк : Середняк Т.К., 2012. 194 с.
2. Коваленко О. Державне управління в процесі соціалізації суспільного відтворення. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2013. № 2. С. 71–75.
3. Кривоконь Н. Соціалізація та досвід особистості в контексті психології соціальної роботи. *Пробл. заг. та пед. психології: зб. наук. пр.* 2011. Т. 13, ч. 1. С. 223–231.
4. Куліченко В. Правова соціалізація особистості як об'єкт соціально-філософського аналізу : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Житомир. 2013. 20 с.
5. Чигур Р. Феномен глобалізації: соціально-філософський аналіз. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філософія»*, 2015. Вип. 18. С. 96–102.

References:

1. Karpyak, O. (2012). *Adaptatsiya osobystosti v systemi politychnykh vidnosyn (teoretyko-metodolohichnyy analiz): monohrafiia* [Personalization in the system of political relations (theoretical and methodological analysis): monograph]. Dniprodzerzh. derzh. tekhn. un-t. D.: Serednyak T.K. 194 s. [in Ukrainian].
2. Kovalenko, O. (2013). *Derzhavne upravlinnya v protsesi sotsializatsiyi suspil'noho vidtvorennya* [Public administration in the process of socialization of social reproduction]. *Derzhava ta rehiony. Seriya "Derzhavne upravlinnia"*, no. 2, pp. 71–75 [in Ukrainian].
3. Kryvokon', N. (2011). *Sotsializatsiya ta dosvid osobystosti v konteksti psykholohiyi sotsial'noyi roboty* [Socialization and experience of the individual in the context of psychology of social work]. *Probl. zah. ta ped. psykholohiyi: zb. nauk. pr.* Vol. 13, no. 1. pp. 223–231 [in Ukrainian].
4. Kulichenko, V. (2013). *Pravova sotsializatsiya osobystosti yak ob'yekt sotsial'no-filosofsk'oho analizu: avtoref. dys. ... kand. fil. nauk: 09.00.03* [Legal socialization of personality as an object of socio-philosophical analysis]. Zhytomyr. 20 s. [in Ukrainian].
5. Chyhur, R. (2015). *Fenomen hlobalizatsiyi: sotsial'no-filosofsk'yy analiz* [The phenomenon of globalization: a socio-philosophical analysis]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya": Seriya "Filosofiya"*. Vol. 18. pp. 96–102 [in Ukrainian].